

DEVLETİN KANUNU, PADİŞAHIN BUYRUĞU: OSMANLI FERMANLARI VE BİR YARGITAY KARARI

Dr. İlhan AKBULUT
Araştırmacı-Yazar

Selçuklu Devleti 14. yüzyılın başında sona erince, Anadolu birçok beyliklere bölündü. Bunlardan biri olan Osmanlılar, daha önce Selçuklu egemenliği altında olan bu beylikleri birleştirerek, Anadolu'nun birliğini yeniden gerçekleştirdiler. Böylece, tarihin en büyük ve uzun ömürlü imparatorluk-larından birini kurarak, parlak bir uygarlık yarattılar.

Osmanlı Devleti, Dünya siyasetine yön verme açısından dünyanın en güçlü devleti; müesseselerinin hızlı işleyişi açısından da dünyanın en modern devleti idi. Osmanlı Devleti'nin sınırları içindeki temel unsur Türk milleti olduğu halde, kuruluşundan itibaren hem çeşitli ırklara, hem de değişik dillere mensup topluluklar yaşamıştır. Devletin kanunları, İslâm dininin temel hükümlerine göre hazırlanmıştır. Ancak Batı'da anlaşıldığı şekliyle din devleti değildir. Dayanak noktası İslâm dini olmasına rağmen, yine İslâm dininin verdiği hoşgörü ve Türk milletinin geniş merhameti ve anlayışı sonucu, bu geniş topraklarda yaşayan değişik dinlere mensup kişilere inanç hürriyeti sağlanmıştır. Din, dil, ırk, renk ve sınıf farkı gözetmeksizin her inançtan, her milletten insanları tebaa olarak kabul eden Osmanlı Devleti'nin altı asırlık hayatının özeti olan Osmanlı Arşivi'nin değerli bir koleksiyonu da "Osmanlı Fermanları"dır.

Farsça buyurmak, emretmek mastarından üretilen ferman kelimesi sözlükte; emir, emirname, buyruk, hükümdar alameti gibi anlamlar ifade eder. Terim olarak ferman, yapılması gereken bir iş, ifa edilmesi gereken bir görev için hükümdar tarafından verilen ve hükümdarın tuğrasını taşıyan yazılı emirdir. Ferman kelimesi İslamı kabul etmelerinden sonra İlhanlılar tarafından kullanılmış, bilahare Osmanlılara geçerek yerleşmiştir. Büyük Selçuklular ile Anadolu Selçukluları ve Memluklular'da ferman kelimesi yerine "tevkî"; İlhanlılar, Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlu devletleri ile Altınordu ve Kırım Hanlıkları'nda "yarlığ" sözü kullanılırdı. Selçuklulardaki "Pervane" deyimini hem ferman, hem menşûr anlamındaydı.

Bir memuriyet veya vazife tayiniyle ilgili fermanlara "berat" denir. Vezaret veya üstü tayinler için berat yerine "menşûr" tabiri kullanılırdı. Osmanlılar devrinde fermanların başında padişahın genellikle "Alameti şerife" denilen tuğrası bulunurdu. Tuğra ise; Türkçe'de kelime olarak padişahın ismini ihtiva eden özel bir işaret, padişahın imzası gibi anlamlar ifade eder. Osmanlı Devleti'nde padişahların ismini ihtiva eden tuğra, arma olarak da kullanılmıştır. Tuğralar, padişah adına nişancı veya tevkii denilen

kişi tarafından çekilirdi. Nişancılar 16. asrın başlarına kadar ilmiye sınıfından seçilirdi. Bu kişilerin kanunları çok iyi bilmesi gerekiyordu. Bunlar Divan-ı Hümayun'un nüfuzlu kişileri idi. Tuğra çekenlere "nişancı" denilmesinin dışında tuğrai veya muvakkide denilirdi. Nişancılar 18. yüzyılın sonlarına doğru "Tuğrakeş" denen birini yardımcı olarak kullanmaya başlamışlardır. Zamanla büyük bir titizlikle üzerinde çalışılarak, başlı başına bir sanat dalı hüviyetini kazanan tuğra, yalnızca ferman, berat, menşur, buyrultu, kaime ve benzeri resmi evrak üzerinde olmayıp, devletin yaptırdığı her çeşit eserde, ahşap, taş ve madenlere tuğra yapılmış ve devletin resmi arması olarak kullanılmıştır.

Padişah iradesinin belirtildiği belgeye ferman denilmesine karşılık, doğrudan doğruya vezir-i azamın iradesiyle verilen kararlara da buyrultu denilirdi. Bir ferman metni incelendiğinde, şu önemli unsurlar göze çarpar: 1. Metinde ferman sözünün belirtilmesi, 2. Kendisine ferman verilen veya gönderilen şahsın sosyal mevkiine ve vaziyetine uygun bir üslupla hitap edilerek isminin ifade edilmesi, 3. Fermanın veriliş veya gönderiliş sebebi ile yapılması gereken işin açıkça yazılması, 4. Emredilenin yerine getirilmesinde, memurun başarıya ulaşması için dilek ve temenni, yani dua, 5. Fermanın yazıldığı yer ve tarih.

Osmanlılarda iki çeşit Fermana rastlanmaktadır. Fermanların bir kısmı yazılarak ve üzerine hükümdarın tuğrası çekilerek gönderilirdi. Ki, bunlara "emr-i şerif" denilir. Tuğranın sağ üst tarafına, memuriyetle müzeyyen bir çerçeve içinde, padişahın kendi el yazısı ile "mücibine amel oluna" ibaresi yazılarak gönderilen fermanlara ise "Hatt-ı Hümayunla muveşşah", yani padişahın el yazısı ile süslenmiş ferman denilir. Fermanların sonunda, fermanın yazıldığı tarih, gün, ay ve yıl olarak yazılır ve fermanın kaleme alındığı mahal, kağıdın sol alt köşesine yazılmak suretiyle belirtilirdi.

Fermanların belli konularla ilgili olanları bir süre sonra toplanarak ayrı bir metin halinde yazılırdı. Bu metinlere "Kanunnâme" diyoruz. Ancak bu derlemeler resmi nitelikte değildiler. Bunlar hatırlatma ve işleri kolaylaştırma için toplanılan hukuk kurallarıydı. Bu nedenle kanunnâmeler bugünkü "kanun"lardan farklıdır. Ama gene de kanunnâme deyimi, Türk hukukuna belli, kesin ve açık hukuk kurallarını, yani ilk planda "kanun" kavramını sokmakta yararlı olmuştur.

Osmanlı Devletinin ana prensiplerinde İslami hukuk ve esaslar hakim olmakla beraber bunun yanında en başta devletin teşkilât meseleleriyle ilgili olmak üzere muhtelif hususlara dair birtakım hukuki nizamlar meydana getirilmişti.

Fermanların tuğralı kısmı umumiyetle hükümlerliliğin ve saltanatın bir nişanesi olarak altın ve muhtelif renk ve motiflerle süslenmiş oldukları gibi, bunlardan farklı olarak, sade de olabilirler.

Osmanlı Devleti diplomasisinde Fermanlar ehemmiyetine göre divanî veya celi divanî hat ile yazılırdı. Bir yazının celi olabilmesi için, elde okumaya yetecek mesafeden daha uzaklardan görülebilecek kadar büyük yazılmış olması gerektir. Hatt-ı divanî, Rik'a yazı türünün birleştirilmesinden doğmuştur. Düz ve devirli kısımların daha kısa biçimde uygulanması suretiyle çabukluk elde edilmiştir. Divanî yazı ile yazılan ferman örnekleri pek çoktur. İran Devleti diplomasisinde ise, Ferman şeklindeki belgeler hemen daima kadim ta'lik yazı ile yazılırdı. Fermanları yazan hattat titizlikle seçilirdi. Önemli olan hattatın ünü değil, fermanı en güzel şekliyle ortaya çıkarmasıydı. Yani hattatın kalemin-den çıkan ferman padişahın ismi ile değerlenirdi. Fermanlar, tarihi olaylarla ilgili birer belge oldukları gibi, aynı zamanda birer sanat şaheserleridir.

Osmanlı padişah fermanları günümüzde de ihtilafları çözme konusunda halen yürürlükte dir. Nitekim Yargıtay, Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Kabat ve Koca-

çimen köyleri arasındaki yayla davasını 300 yıllık Padişah Fermanına dayanarak karara bağlamıştır. Olay şu şekilde cerayan etmiştir: Erzincan'a 155 kilometre uzaklıktaki Kemaliye ilçesinden Munzur Dağı'na uzanan dağların son noktasındaki iki köyden Kabat Köyü'nün Muhtarı Ahmet Akgül, 1985 yılında Kocaçimen Köyü Muhtarlığı'nı "Angavut mevkiindeki yaylaya tecavüz ettiği" gerekçesiyle mahkemeye verir, Kemaliye Asliye Hukuk Mahkemesi de davayı, yaylanın Kabat köyüne ait olduğu kanaatine vararak bu yönde karara bağlar. Kocaçimen Köyü Muhtarı ise, aleyhinde olan bu kararı temyiz eder. Yargıtay 14. Hukuk Dairesi ise, kuruluşu 1700'lere uzanan bu iki köyün elinde bulunan Angavut mevkiinin kendisine ait olduğunu gösteren padişah fermanını değerlendirir. Kabat köyünün elindeki ferman Hicri 1229 (1913), Kocaçimen'in elindeki ise Hicri 1125 (1709) tarihli olduğunu dikkate alan Yargıtay, şu neticeye varır: "Ferman, buyruk demek olup, padişahların emir ve iradelerini gösteren belgelerdir. İlişkin oldukları konulara göre adlandırılır ve anılırlar. Fermanları kesin mahiyette fermanlar ve idari mahiyette fermanlar olarak iki sınıfa ayırmak mümkündür. Kesin mahiyetteki fermanlar ya bir mahkeme hükmüne veya Divanı Hümayun kaydına veyahut da müvellal ilamına müstenit olur. Örneğin, bir mera itilafı mahkemece hal ve faslolunmuş bulunuyor veya Divanı Hümayun yahut da Defteri Hakani kaydına göre mera taraflardan müstakilen birine tahsil edilmiş olduğu anlaşılıyorsa, bununla ilgili ferman kati emir ve hükmü kapsadığından icabınca hükmolunması gerekir. İdari mahiyetteki fermanlarda ise, niza çözüme kavuşturulmamış olup, giderilmesi yargılama neticesine bağlıdır. Ancak, sonuca kadar idari bir emri kapsar. Bir anlamda tedbir olarak nitelenebilir. Kesin olmayan idari mahiyetteki fermanlara dayanılarak hüküm verilemez. Konunun yeni baştan ele alınıp incelenmesi ve neticesine göre karar verilmesi gerekir. Mera, yayla ve kışlak anlaşmazlıklarında taraflardan biri veya her ikisi de fermana dayandığında, öncelikle bu fermanın kesin ferman mı, yoksa idari mahiyette ferman mı olduğunu belirlemek lazımdır. İdari ferman ise davayı neticelendirici bir belge sayılamayacağından araştırma ve inceleme yapmak zorunludur. Gayrimenkule ilişkin fermanlar, çıkan çekişme üzerine şikayette bulunulduğunda padişahın şikayetin yerinde ya orada bulunup Naip-Hakim tarafından veyahut da merkezden gönderilecek Naip veya Mübaşir denilen kimse tarafından veya sonradan müvella (yani mahallinde çekişmeyi çözmek üzere tayin edilen hakim) tarafından çekişmeli taşınmazın bulunduğu mahalle gidip, davayı görüp, hükmettikten sonra padişaha arzı üzerine, padişahça uygun görülüp, buyruğa dönüştürülmekle elde edilirdi. Davacı Kabat Köyü'nce ibraz edilen belge; adı geçen Köy'ün şikâyetinin padişaha iletilmesi üzerine, bu yakınmanın incelenmesi için Sefer 1129 tarihli Eğin Kazası Naibi'ne verilmiş bir emir olup, sonuca bağlanıp bağlanmadığı anlaşılacağından, mera tahsisine ilişkin bir ferman sayılamaz. Buna karşılık, davalı Kocaçimen Köyü'nün dayandığı 1125 senesi Muharrem ayı ortalarında çıkarılan ferman ise; davalı Kocaçimen köyü ile dava dışı Haskel köyü arasındaki çekişmeyi Kocaçimen köyü lehine halletmiştir. Bir başka anlatımla, Eğin Kazası Naibine, nizalı yerin müstakilen Kocaçimen köyüne ait olduğu, bu yere Haskel köyü analisinin müdahalelerinin önlenmesi ve bu köy halkının ellerini çekmeleri buyruğu verildiği görülmüştür. Şu haliyle dava konusu yerin, 1125 senesi Muharrem ayında çıkarılan fermanın kapsamında kaldığı kesinlikle anlaşılmıştır. Tahsise ilişkin kesin fermanlar, mera uyuşmazlıklarında tahsis belgesi niteliğindedir. Bu fermanın değiştirildiği veya kaldırıldığı yolunda davacı köy bir kanıt getirememiştir. Davalı köy lehine olan ferman geçerli ve yürürlükte bulunduğundan, buna değer verilerek davanın reddine karar verilmesi gerekirken, yazılı olduğu üzere yanlış değerlendirmeye davacı Kabat (eski adıyla Gecegü) Köyü'nün davasının kabulüne karar verilmesi isabetli bulunmamıştır."

Kararda görüldüğü gibi, Kabat Köyü'nün fermanı "geçici", Kocaçimen'inke ise "kesin" nitelikte ferman olarak nitelendirilmiş ve Yargıtay geçerli saydığı padişah fermanına göre, yaylanın Kocaçimen köyüne ait olduğu neticesine varmıştır⁽¹⁾.

KAYNAKLAR

- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın "Osmanlı Fermanları-Ottoman Fermans", İstanbul 1992.
- BERKİ, Ali Himmet, "Eski Vesikalar, İlâm Hücetler, Ferman, Beratlar ve Kayd-ı Hâkani" Adalet Dergisi, LIII, Sayı: 5-6, Mayıs-Haziran 1962.
- BÜNGÜL, Nureddin Rüştü, Eski Eserler Ansiklopedisi, "Ferman Maddesi" İstanbul 1939.
- DERMAN, M. Uğur, "Celî Yazılar", İlgı, Sayı: 29, Yıl: 14, Mayıs 1980.
- DERMAN, M. Uğur, "Tuğra'larda Estetik", İlgı, Sayı: 33, Yıl: 16, Mayıs 1982.
- DERMAN, M. Uğur, İslâm Kültür Mirâsında Hat Sanatı, İstanbul 1992.
- İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ, "Ferman Maddesi", 4. Cilt, İstanbul 1964.
- KOÇU, Reşad Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, "Ferman Maddesi" Koçu Yayınları, İstanbul 1971.
- KUBAN, Doğan, Türkiye Sanatı Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.
- KUŞOĞLU, M. Zeki, Osmanlılarda Tuğra ve Gümüşte Tuğra Damgası, İlgı, Yıl: 24, Sayı: 62, Yaz 1990.
- PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3. Cilt, İstanbul 1971.
- SERTOĞLU, Mithat, Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul 1958.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Ferman Maddesi", Cilt: 16, Ankara 1968.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı, Ankara 1984.
- ÜÇOK, Coşkun-MUMCU, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, 3. Baskı, Ankara 1982.
- ÜLKER, Muammer, Başlangıçtan Günüümüze Türk Hat Sanatı, Ankara 1987.

(1) Kararın tam metni için Bk. Yargıtay Kararları Dergisi, Cilt: 20, Kasım 1994, Sayı: 11, s. 1795 vd.